

سید محمد تقی حسینی

ایران بزرگ، پس از مرگ شاهرخ، پادشاه هنر دوست تیموری در نیمه قرن نهم، به دو بخش عمده تحت حکومت ترکمانان قراقویونلو و آق قویونلو در غرب به مرکزیت آذربایجان و بازمندگان خاندان تیمور و حکومت تیموری در شرق و به پایتختی هرات تقسیم شد. هم‌زمان با این حکومت‌ها، ماوراءالنهر نیز تحت سلطهٔ شیبانیان ازبک به فرماندهی محمد شیبانی، معروف به شیبک خان بود. پس از یورش شیبک خان ازبک در سال‌های آغازین قرن نهم به سمرقند، بابر، پادشاه تیموری به هند گریخت و سلسله تیموریان هند را در آن‌جا بنیان نهاد. شاه اسماعیل صفوی در سال ۹۰۶ ق پس از شکست دادن آق قویونلوها و انتخاب تبریز به عنوان مقر خلافت، پایه‌های محکم حکومت صفویان را بنیان نهاد. شاه اسماعیل در سال ۹۱۶ ق هرات را نیز به تصرف خود درآورد. ماحصل این جریانات، گسترش و نفوذ فرهنگی بود که در هرات به رشد و بالندگی خود رسیده بود و مناطق وسیعی، از هند تا غرب ایران، را شامل می‌شد. فتوحات شاه اسماعیل نیز سبب شد تا هنرمندان و منابع مهمی که در کتابخانه و دربار آق قویونلوها و تیموریان موجود بود به دربار صفویان راه یابد. شاه اسماعیل صفوی، نخستین فرمانروای بزرگ سلسلهٔ صفویه که اندیشه دولتی ایرانی را

در سر داشت که از افغانستان تا رود فرات و از جیحون تا خلیج فارس کشیده شده باشد، همچون پادشاهان قبل از اسلام، خود را پادشاه ایران لقب داد. حکومت طولانی شاه طهماسب، فرزند شاه اسماعیل در تثبیت نقش ایران در برابر همسایگان مؤثر بود و با تدابیر شاه عباس دستگاه حکومتی متمرکزی پدید آمد و بدین وسیله بنیان‌های ایرانی نوین را در زمینه‌های سیاسی، دینی و جغرافیایی پی ریخت و در این دوران است که می‌توان روشن تر از هر زمان دیگر - البته پس از اسلام -

رشته‌های احساس ملی و ملی‌گرایی را دنبال کرد و نمادهای این تفکر را در آثار و اندیشه‌های آن دوران جست، به گونه‌ای که بناهایی همچون چهلمستون با الهام از کاخ‌های تخت جمشید بنا شد.

در بین تمامی کتبی که مشمول استنساخ و کتاب‌آرایی شد، شاهنامه حکیم فردوسی طوسی به جهت در برداشتن مضامین ملی، از جایگاه والا و ممتازی برخوردار بود و ما شاهد نسخ بسیاری از این شاهکار ادبی در این دوران هستیم و خوش‌نویسان و کاتبان بسیاری مبادرت به کتابت آن می‌کردند.

در این بخش تعدادی از نسخ شناخته شده از شاهنامهٔ حکیم ابوالقاسم فردوسی بر حسب سال نگارش آن به صورت فهرستواره، همراه با نام کاتب و محل نگهداری آن ذکر می‌شود.

- نسخه کتابت شده به سال ۹۰۰ ه. ق. به قلم محمود بن امیر حاج الحسینی اصفهانی محفوظ در کتابخانهٔ خزینهٔ تویقاپو سرای استانبول به شمارهٔ R.1542.

- به سال ۹۰۰ ه. ق. به قلم علاء الدین بن سیدی محفوظ در کتابخانهٔ خزینهٔ تویقاپو سرای استانبول به شمارهٔ A.1057. همراه با شصت و پنج مجلس نگار گری.

- به سال ۹۰۱ ه. ق. به قلم حاجی علی کاتب شیرازی محفوظ در

کتابخانهٔ خزینهٔ توپ قاپو سرای استانبول به شمارهٔ H.1491 و به خط نستعلیق همراه با چهل و پنج مجلس نگار گری.

- به سال ۹۰۲ ه. ق. به قلم پیر حسین شیرازی محفوظ در بنیاد گورگیان نیویورک به شمارهٔ 43 با چهل و چهار مجلس نگار گری که در دو جلد ترتیب یافته است.

- به سال ۹۰۲ ه. ق. به قلم محمد الحسینی در کتابخانهٔ خزینهٔ تویقاپو سرای استانبول به شمارهٔ H.1508. همراه با سی و دو مجلس نگار گری.

- جمادی الثانی سال ۹۰۲ یا ۹۰۹ ه. ق. به قلم حمدالله بن نظام الدین القاسم الادیب لباسانی محفوظ در کتابخانهٔ ملی مونیخ آلمان به شمارهٔ 8 و به خط نسخ و همراه با شصت مجلس نگار گری.

- به سال ۹۰۳ ه. ق. به قلم منصور بن محمد بن ورقه بن عمر بختیار محفوظ در کتابخانهٔ خزینهٔ تویقاپو سرای استانبول به شمارهٔ H.1510. همراه با سی و پنج مجلس نگار گری.

- به سال ۹۱۴ ه. ق. به قلم محمود بن یوسف قمی محفوظ در کتابخانهٔ خزینهٔ تویقاپو سرای استانبول به شمارهٔ H.1504. همراه با هشتاد و پنج مجلس نگار گری.

- به سال ۹۱۵ ه. ق. به قلم معین الدین اوحدی حسینی محفوظ در کتابخانهٔ عاشر افندی استانبول به شمارهٔ 1955. همراه با چهل و یک مجلس نگار گری که در شیراز ساخته شده است.

- به سال ۹۱۸ ه. ق. به قلم علی بن محمد نجم الدین فوهنجی محفوظ در بنیاد گورگیان نیویورک به شمارهٔ R. 82. به خط نستعلیق و همراه با هفتاد و هشت مجلس نگار گری.

- به سال ۹۲۷ ه. ق. به قلم حاجی محمد کاتب مشهدی محفوظ در کتابخانهٔ خزینهٔ تویقاپو سرای استانبول به شمارهٔ H.1480. و به خط نستعلیق همراه با صد و بیست و هشت مجلس نگار گری.

- به سال ۹۲۸ ه. ق. به قلم محمد بن جلال الدین کاتب محفوظ در کتابخانهٔ خزینهٔ تویقاپو سرای استانبول به شمارهٔ H.1485. همراه با چهل و سه مجلس نگار گری.

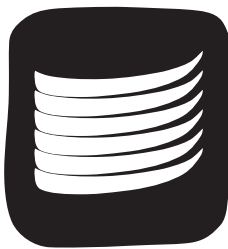
- به سال ۹۲۹ ه. ق. به قلم محمد محمود محفوظ در کتابخانهٔ سلطنتی سابق تهران به شمارهٔ ۴۷۳ به خط نستعلیق و همراه با صد و هشت مجلس نگار گری.

- به سال ۹۳۱ ه. ق. به قلم محمد هروی محفوظ در آکادمی علوم لنینگراد به شمارهٔ P. 184. به خط نستعلیق و همراه با بیست و هفت مجلس نگار گری که در تبریز ساخته شده است.

- به سال ۹۳۴ ه. ق. به قلم نورالله بن فضل اسحاق بن لطف الله حسینی محفوظ در مجموعهٔ احمد افشار شیرازی، به خط نستعلیق.

- به سال ۹۳۸ ه. ق. به قلم شاه محمد کاتب محفوظ در موزهٔ ایران باستان به شمارهٔ ۴۳۶۱ به خط نستعلیق و همراه با چهل و سه مجلس نگار گری.

- به سال ۹۳۹ ه. ق. به قلم پیر حسین بن حسن کاتب شیرازی محفوظ در کتابخانهٔ خزینهٔ تویقاپو سرای استانبول به شمارهٔ H. 1482. و به خط نستعلیق همراه با چهل و هفت مجلس نگار گری.

- به سال ۹۵۰ هـ ق. به قلم احمد بن حسن علی کاتب محفوظ در کتابخانه خزینه تویقاپو سرای استانبول به شماره H.1481 و به خط نستعلیق همراه با سی و هفت مجلس نگار گری.

- به سال ۹۵۴ هـ ق. به قلم حسن حسینی کاتب شیرازی محفوظ در کتابخانه خزینه تویقاپو سرای استانبول به شماره H.1516 و به خط نستعلیق همراه با بیست و شش مجلس نگار گری.

- نسخه ای دیگر از شاهنامه به قلم همین کاتب در این کتابخانه به شماره H. 1497 محفوظ است که به خط نستعلیق کتابت شده و دارای بیست و پنج مجلس نگارگری است که در سال ۹۸۲ هـ ق در شیراز ساخته شده است.

- به سال ۹۵۶ هـ ق. به قلم محمد کاتب شیرازی محفوظ در مجموعه‌ی والده سلطان استانبول به شماره 2233 همراه با بیست و چهار مجلس نگار گری.

- به سال ۹۵۹ هـ ق. به قلم احمد بن حسن بن احمد کاتب محفوظ در کتابخانه بادلیان آکسفورد به شماره 494-0369 با هفده مجلس نگار گری به خط نستعلیق.

- به سال ۹۵۹ هـ ق. به قلم یاری هروی محفوظ در کتابخانه شجدرین لنینگراد به شماره 448 به خط نستعلیق.

- به سال ۹۶۰ هـ ق. به قلم فانی کاتب شیرازی محفوظ در کتابخانه خزینه تویقاپو سرای استانبول به شماره H.1495 و به خط نستعلیق همراه با هجده مجلس نگار گری.

- به سال ۹۶۴ هـ ق. به قلم محمد مراد سمرقندی محفوظ در کتابخانه عمومی ازبکستان همراه با شانزده مجلس نگار گری.

- به سال ۹۶۷ هـ ق. به قلم حسن بن محمد احسن محفوظ در کتابخانه دیوان هند شرقی در لندن به شماره 863، به خط نستعلیق و همراه با بیست و چهار مجلس نگار گری که در شیراز تهیه شده است.

- به سال ۹۷۱ هـ ق. به قلم شریف کاتب محفوظ در کتابخانه خزینه تویقاپو سرای استانبول به شماره H.1477 و به خط نستعلیق.

- به سال ۹۷۱ هـ ق. به قلم عزالدین بن ابراهیم استرآبادی محفوظ در موزه ایران باستان به خط نستعلیق.

- به سال ۹۷۲ هـ ق. به قلم استرآبادی محفوظ در کتابخانه موزه بریتانیا در لندن به شماره Or.12084-6 با سی و پنج مجلس نگار گری.

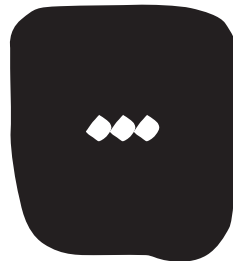
- به سال ۹۷۲ هـ ق. به قلم محمد باقی کاتب محفوظ در کتابخانه خزینه تویقاپو سرای استانبول به شماره H.1488 همراه با بیست و هشت مجلس نگار گری.

- به سال ۹۷۳ هـ ق. به قلم شریف منشی خلیفه امیر بن معین الدین تونی محفوظ در کتابخانه خزینه تویقاپو سرای استانبول به شماره H.1493 همراه با هشتاد و دو مجلس نگار گری.

- به سال ۹۷۴ هـ ق. به قلم شهر امیر الکاتب شیرازی محفوظ در مجموعه آندره گدار، پاریس به خط نستعلیق.

- به سال ۹۷۶ هـ ق. به قلم عبدالوهاب مشهدی محفوظ در بنیاد گورگیان نیویورک به شماره R. 70 همراه با نوزده مجلس نگار گری.

- به سال ۹۷۸ هـ ق. به قلم محب علی محفوظ در کتابخانه خزینه تویقاپو سرای استانبول به شماره H.1483 و به خط نستعلیق همراه با سی و دو مجلس نگار گری.

- به سال ۹۷۹ هـ ق. به قلم محمد قاسم محفوظ در کتابخانه ملی ادینبورگ به شماره 738 و به خط نستعلیق که در تبریز ساخته شده است.

- به سال ۹۸۵ هـ ق. به قلم سعدالله بن ابوالمکارم حجازی محفوظ در کتابخانه عمومی شرقی بانکی پور به خط نستعلیق، و همراه با چهل مجلس نگار گری.

- به سال ۹۸۸ هـ ق. به قلم هدایت الله شیرازی محفوظ در کتابخانه دیوان هند شرقی در لندن به شماره 867 به خط نستعلیق همراه با چهارده مجلس نگار گری.

- به سال ۹۸۸ هـ ق. به قلم محمد صالح بن محمد محفوظ در بنیاد گورگیان نیویورک به شماره R. 181 به خط نستعلیق همراه با بیست و یک مجلس نگار گری.

- به سال ۹۸۸ هـ ق. به قلم محمد معصوم بن سلطان محمد هروی محفوظ در کتابخانه چستربیتی دوبلین به شماره add. 137 همراه با پنجاه و نه مجلس نگار گری.

- به سال ۹۹۶ هـ ق. به قلم شاه محمد سبزواری محفوظ در کتابخانه موزه متروپولیتن نیویورک به شماره 13.228.11 به خط نستعلیق و همراه با سی و یک مجلس نگار گری.

- به سال ۹۹۸ هـ ق. به قلم قوام بن محمد شیرازی محفوظ در مجموعه زورنباخ نیویورک به شماره PL.50.

- به سال ۱۰۰۰ هـ ق. به قلم درویش علی بن منصور انصاری محفوظ در کتابخانه خزینه تویقاپو سرای استانبول به شماره H.14760 و به خط نستعلیق.

- ماه شعبان سال ۱۰۰۸ هـ ق. به قلم آدینه بخاری محفوظ در کتابخانه دیوان هند شرقی در لندن به شماره 873 به خط نستعلیق و همراه با بیست و چهار مجلس نگار گری در شهر سمرقند.

- نسخه ای دیگر نیز به قلم آدینه بخاری در همین کتابخانه محفوظ است که در تاریخ ۱۰۱۲ هـ ق. تحریر شده است.

- به سال ۱۰۰۹ هـ ق. به قلم حافظ احمد ابن محمد محفوظ در کتابخانه دیوان هند شرقی در لندن به شماره 861 به خط نستعلیق.

- به سال ۱۰۰۸ هـ ق. به قلم علی جان بن حیدر قلی هروی محفوظ در کتابخانه دیوان هند شرقی در لندن به شماره 874، به خط نستعلیق و همراه با سی و نه مجلس نگار گری.

- به سال ۱۰۱۱ هـ ق. به قلم علی جان بن حیدر قلی هروی محفوظ در بنیاد گورگیان نیویورک به شماره R. 208 به خط نستعلیق.

- به سال ۹۹۹ هـ ق. به قلم کمال الدین بن ابراهیم محفوظ در کتابخانه عمومی شرقی بانکی پور. نسخه ای دیگر از شاهنامه به قلم همین کاتب وجود دارد با تاریخ ۱۰۰۸ هـ ق. که هر دو به خط نستعلیق هستند.

- به سال ۱۰۰۸ هـ ق. به قلم محمد بن حسین اصفهانی مشهور به جانی محفوظ در بنیاد گورگیان نیویورک به شماره H. 206 به خط نستعلیق و همراه با صدوسه مجلس نگار گری.

- به سال ۹۴۲ هـ ق. به قلم محمود بن محمد بلخی محفوظ در کتابخانه خزینه تویقاپو سرای استانبول به شماره H.1514 همراه با سی و شش مجلس نگار گری.

- به سال ۱۰۰۹ هـ ق. به قلم یعقوب ابن اسحاق محفوظ در کتابخانه دیوان هند شرقی در لندن به شماره 875 به خط نستعلیق.